

PAPER DETAILS

TITLE: Tezkirelerde Yapi ve Yapi Terminolojisi

AUTHORS: Namik AÇIKGÖZ

PAGES: 7-22

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73313>

TEZKİRELERDE YAPI VE YAPI TERMİNOLOJİSİ*

Nâmık AÇIKGÖZ**

Edebî eserin yapısının araştırılmasındaki gaye, “yüzeydeki bir takım fenomenlerin altında, derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir sistemi (yapıyı)”¹ ortaya çıkarmaktır. Genellikle tahkiyevî metinler ve şiirlere uygulanan bu bakış açısıyla, klâsik tezkireleri de ele almak mümkündür. Çünkü tezkireler, muhteva itibâriyle biyografik eserler kategorisinde mütâlaa edilen bir metin ise de, üslûp, mânâ ve fonksiyon itibâriyle, birer edebî eserdirler ve bir tür olarak teşekküllerinde, belli bir sistemin takip edilmesi beklenir. Tezkirelerin yapısı konusunda, bu sitemin ne olduğu ortaya konmalıdır.

Tezkirelerle ilgili olarak, bugüne kadar yapılan çalışmalarda, genel özellikler ve muhteva üzerinde durulmuş,² belâgat ve yapı özelliklerine dâir bir çalışma yapılmamıştır. Tezkirelerde yapı konusunun halledilmesiyle, bu tür metinlere bakış açısı, teklif edilen ve tartışmaya açık olan terimler vasıtasıyla, bir standarda kavuşturma yoluna girecektir.

Tezkirelerde yapıyı 3 ayrı kategoride ele almak mümkündür:

- 1) Kaligrafik düzenleme,
- 2) Kitap bütünlüğü açısından yapı,
- 3) Maddelerin bağımsız yapısı.

Bu üç maddeyi şöyle açabiliriz:

* Bu yazı, 17-19 Ocak 1992 târihlerinde, İLESAM tarafından Ankara’da gerçekleştirilen “Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu”nda sunulan tebliğin gözden geçirilmişidir.

** Prof. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, tarihsiz, 7.baskı, s.167.

2 Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu’arâ Tezkireleri*, Atatürk Ün. Yay. Erzurum 1986; Abdülkadir Karahan, Tezkire, *İslam Ansiklopedisi*. C. 12/1, s. 226-230; Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, İstanbul 1973, s. 174-175; Nâmık Açıkgöz, Riyâzü’ş-Şu’arâ, VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 19-23 Eylül 1988; Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, Ankara 1973, C. 1, s. 249-396; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Gore 16. Y.Y.’da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983, I. cilt.

1) *Kaligrafik düzenleme*: “Bilginin eski Türk harfleriyle sayfaya yerleştirilmesi” diyebileceğimiz *kaligrafik düzenleme*’de karşımıza çıkan ilk mesele, manzum mensur karışık metinlerde, mısra ve beyitlerin de satır anlayışıyla yazılmış olmasıdır (Ek-1) .

Bazı yazmalarda, mensur kısımlar satır, manzum kısımlar ise, beytin ilk mısra’ı birinci, diğer mısra’ı ise ikinci sütunda olmak üzere, mısra-sütun esasına göre yazılmıştır (Ek-2) . Kimi yazmalarda ise, satır ve mısra esasına göre yazım, karışıktır (Ek-3) . Yani, bu tür metinlerde, satır esas ile, mısra-sütun esasının birlikte kullanıldığı görülür.

Yazmalarda, her üç esasa göre yazılan metinler, yeni Türk harflerine çevrilirken, mensur kısımlar satır, manzum kısımlar ise, beytin mısraları alt alta gelecek şekilde yazılmaktadır. Bu tür yazım ile, metnin orijinalindeki kaligrafik düzenlemeye riâyet edilmemektedir. Yazma eserlere, bu tür yayınlardan hareket ederek varan bazı araştırmacılar, mısra ve beyitlerin alt alta yazıldıklarını görüp, karşılaştıkları mısra-sütun esasına göre yazılmış metinleri, sâdece sütun esasına göre okumakta ve böylece, beyitlerin ilk mısraları, kıt’aların ise birinci ve üçüncü mısraları alt alta, ilk sütun olarak yazılmakta, diğer sütunda yazılan mısralar ise, manzumenin devamı olarak kaydedilmektedir (Ek-4) .

Manzum-mensur, karışık yazmalarda, nesir kısmın başına “nesr”, manzum kısmın başına “şi’r, nazm, beyt, gazel, matla’, rubâ’î, kıt’a, kasîde...” gibi şekil ve tür adının yazıldığı görülmekte ve bir şairden yapılan manzum iktibaslarda, ayrı ayrı manzumelerden alınan beyitler arasına, “ve lehu, ve lehu eyzan, bu dahi, kezâ...” gibi âidiyet ifâdeleri yazılmaktadır. Bu tür kelime ve ifâdelerin, metin ile bir mânâ münâsebeti yoktur; sâdece, kaligrafik düzenlemede, her hangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek üzere, yardımcı unsur olarak kullanıldıkları açıktır. Zâten bu yüzdendir ki, yazmaların çoğunda, bunlar, genellikle kırmızı mürekkeple yazılmışlardır.

Kaligrafik düzenleme anlayışı içinde mütâlâa edilebilecek bir diğer konu da, paragraf düzenidir. Bilindiği gibi, paragraf, metnin tamamı ile bir mânâ bütünlüğü arzeden, ancak, kendi içinde de bir bütünlüğü olan metin parçalarıdır. Klâsik devir Türk edebiyatında, yazmaların kaligrafik düzenlemesinde kullanılmayan; ancak, matbaa teknolojisiyle kullanılmaya başlayan günümüz paragraf anlayışının değişik bir tekniğini, yazmalarda görmek mümkündür. Örneği çok olmasa da, bazı mensur metinlerde, paragraf anlayışı ile ifâde edilebilecek bilgi gruplarının başlangıcını belirtmek üzere, siyah veyâ kırmızı mürekkeple, ilk kelimenin üzerinin çizildiği görülmektedir (Ek-5). İlk mısra’ı ikinci sütuna yazılan beyitlerde de, beyit başını belirtmek üzere bu çizginin kullanıldığı vâkidir (Ek-6) .

2) *Kitap bütünlüğü açısından yapı*: Tezkirelerin, bir kitap olarak baştan sona belirli sistematikleri vardır: Genellikle, bir *Mukaddeme* veyâ *Dîbâce* ile başlar; arkasından esas metin kısmı gelir. Bu kısım, önce devlet ileri gelenlerinden şiir ile uğraşanların kaydedildiği, sonra da, kronolojik, alfabatik veyâ ebced sırası takip

edilerek şair sıralamasının yapıldığı yerdir. Latîfî tezkiresi gibi bazı tezkirelerde de *Hâtîme* bölümü bulunmaktadır.

3) *Maddelerin bağımsız yapısı*: Tezkire yazarları, eserlerine madde başı olarak aldıkları şairlerin biyografilerini, eserlerini ve eserlerinden örnekleri verirken, aynı zamanda, onun şiirlerine dâir görüşlerini, genel olarak sanatı hakkında kanaatlerini ve hayatının muhtelif safhalarından kesitleri de kaydederler. Bundan başka, ele alınan şairin merkez olduğu çeşitli sosyal olayları da aktararak, devrin sosyo-kültürel yapısından bazı ayrıntıları aktarırlar. Tezkire yazarlarının, ana hatlarıyla zikredilen bu bilgileri sıralarken, belli bir sistem dâhilinde yerleştirme endişesi taşıdığı görülür. Çoğu zaman, edebî şahsiyetin hayatını takip eden kronolojik bilgi sıralamasında, verilen bilgileri şu başlıklar altında mütâlaa etmek mümkündür:

Mahlas,	Sosyal muhit,
İsim,	Hayatından kesit,
Memleket,	Eser,
Akrabalık,	Anekdotlar,
Tahsil,	Değerlendirme,
Meslek,	Örnek cümlesi ve örnekler,
Şahsiyet özellikleri ve becerileri,	Ölüm

Şüphesiz, her şairde, sıralanan bu başlıklarla ilgili bilginin bulunması söz konusu değildir. Bazı şairlerde de, şahsiyet özellikleri ve beceriler, hayatından kesit, sosyal muhit ve anekdotlar, birden fazla olduğu zaman, ayrı ayrı yerlerde olabilir. Aynı şekilde, şahsiyet özellikleri anlatılan bir şahsın değerlendirilmesinin bir kısmı bu başlık altında da değerlendirilebilir. Bazı değerlendirme cümle veyâ ifâdeleri de, örnek cümlesi içinde bulunabilir: “Bu birkaç metâli’-i mâtûb’a anun eş’ârından ve eş’âr-ı sihr-âsârındandır.”³ gibi...

Bu tür bir bilgi sıralaması açısından, en fazla karışıklık arzeden tezkire Âşık Çelebi’nin *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’sıdır. A. Çelebi, bildiği, duyduğu her edebî, sosyal, ekonomik, siyâsî ve idârî anekdotu aktarma endişesi taşıdığından, istikrarlı bir bilgi sıralaması takip etmez. Ancak onda da, bazı maddelerin aşağı yukarı zikredilen sıralamaya veyâ en azından başlıklara uyulduğu görülür.

Tezkirelerin bilgi sıralaması sisteminin genel görünümünden ayrılan bir özelliği Riyâzî’nin *Riyâzû’ş-Şu’arâ*’sında görmek mümkündür. Riyâzî, eserinin dîbâcesinde, diğer tezkirecilerin “şi’r-şinâsliğine ve târîh-dânlığına müte’allik îrâd-cikler”in, eserinin sayfa kenarlarına yazılan ve şairlerin ölüm tarihlerinin tartışıldığı, bazı şiir veyâ beyitlerin kime âit olduğu, hakkında delillere dayalı fikir

³ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* (v.99a).

yürütmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara, şimdilik “Derkenar” demenin uygun olacağını sanıyorum.⁴

Bu başlıklardan bazılarını alt başlıklara ayırmak mümkündür. Meselâ:

Akrabalık

- a- Birinci dereceden akrabalık (ana-baba-kardeş-çocuk),
- b- İkinci dereceden akrabalık (dede-amca-teyze-hala v.s.) ,
- c-Diğer akrabalık (neslinden gelme v.s.) ,

Değerlendirme

- a-Genel değerlendirme,
- b-Belirli şiirlerin değerlendirilmesi,

Ölüm

- a-Ölüm sebebi,
- b-Ölüm tarihi,
- c-Ölümüne düşürülen târih,
- d-Mezar mahalli.

Anekdotalar başlığı altında, tezkirelerde, “Hikâye, Rivâyet, Mutâyebe...” gibi başlıklar altında anlatılan veyâ “Mervîdür ki, Nakl olunur ki, Rivâyet olunur ki...” gibi cümlelerle başlayan ve devrin her hangi bir sosyal olayını aktaran kesitler ve müşâareler incelenebilir.

Bu başlıkları Sâgarî adlı şair hakkında tezkirelerde verilen bilgileri karşılaştırarak görelim:

Sehî Beğ-Heşt Behişt (Ayasofya Ktp. 3544, v.90a-b)

Mahlas: Sâgarî ‘Aleyhi’r-rahmetü

Memleket: Edirneli’dür.

Lakab: Gazzâz ‘Ali demekle meşhûr u mezkûrdur.

Şahsiyet özelliği: Tabî’ati hezle mâyl, hüsniyyâtı dahı bî-misldür.

Mesleği: Pîşesi gazzâzlıkdur.

Şahsiyet özelliği ve becerileri: ‘İlm-i edvârda gûyende Usta Şems ile hem-dem ve sâz fenninde ‘Ali Pürtük’le mahrem olup kopuz-nüvâzlıkda bir mertebe Hoş-tab’ nâzûk kimesne idi. Dünyâya merd-i mücerred geldi gitdi.

Örneğe geçiş cümlesi ve örnekler: *Bu beyt anundur:*

.....

⁴ Namık Açıkgoz, Riyâzî, *Riyâzî Mehmed Efendi, Riyâzü’ş-Şu’arâ*, (Basılmamış Yük. Lis. Tezi), Ankara Ün. DTCF, Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü, Ankara 1982, s.3.

Ve bu kıt'a anun meşhûr olan eş'ârındandır:

.....

Âşık Çelebi-Meşâ'irü's-Şu'arâ, (M. Owens, Londra 1971, v.147b-148a)

Mahlas: Sâgarî

Lakab: Kazzâz 'Ali,

Memleket: Kadîmî Edirne'lidir.

Lakab: Saru Asma

Şahsiyet özelliği ve becerileri: (Mûsikî ile uğraşması) .

Anekdote: Sultan Selim meclisinde bulunması) .

Şahsiyet özelliği: Tab'ı hezle mâyl.....

Anekdote: (Amrî, Refîkî ile müşâ'areleri) .

Örnekler: (Mezar taşlarına yazdırdığı kıt'a) .

Hasan Çelebi-Tezküretü's-Şu'arâ, (İ. Kutluk, Ankara 1978, s.444-445)

Mahlas: Sâgarî,

Memleket: Sâgar-i safâ-zuhûr-ı vücûdî hâk-i pâk-i Edirne'den şirîşte....

Lakab: ol medîne-i bî-karîne ahalîsi miyânında Kazzâz 'Ali demekle şöhre-i herbâdî vü hâzır olmuştur.

Şahsiyet özelliği ve becerileri: Mutâyebât u nevâdirde hayli mâhir, nazîri nâdir, ehl-i sâz, barbut-nüvâz, mey ü mahbûbun âşüftesi.....

Ölüm kaydı: Peymâne-i vücûdî humhâne-i cihânda seng-i havâdisle şikeste vü münkesir olmamağla bezm-i hayâtta niçe zamân dâ'ir olup gâyetde mu'ammer olmuştu. Fâtih-i Kostantiniyye olan Sultân Muhammed Han devrinde yetişüp merhûm Sultân Süleymân Han'un evâ'il-i saltanat ve fermân-ı revânîsinde vedâ'-ı 'âlem-i fânî idüp.....

Şahsiyet özelliği: (Mezarının başına, selvi, badem ve şeftali ağacı diktirmesi ve mezar taşına meşhur kıt'asını yazdırması) .

Riyâzî-Riyâzü's-Şuarâ, (N.Açıkgöz, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. DTCF, Eski Türk Ed. Kür. Ankara 1982, s.119-120)

Mahlas: Sâgarî

Memleket: Edirnevî,

Lakab: Kazzâz 'Ali Çelebi'dür.

Şahsiyet özellikleri: Mahlası hasb-i hâli olup bir dem sâgarı elden düşürmez ve ol âyîne-i 'âlem-nümâyı eline alınca gözi dünyâyı görmez idi. Nitekim dimişdür:

.....

Hezldede mükemmel dîvânı ve zamânı var idi. Ölmezden mukaddem merkadini kazdurmış ve nihâl-i bâdâm ve şeftâlûyla zeyn idüp seng-i mezârına bu ebyâtı yazdurmışdur:

.....

Ölüm kaydı:

a-Ölüm yılı: Evâ'il-i devr-i Süleymânî'de terk-i dünya-yı fânî itmişdür.

b-Mezar yeri: Edirne'de medfûndur.

Latifi-Tezkiretü's-Şu'ara, (Kayseri Raşid Ef Ktp.1160, v.86a-87b)

Mahlas: Sâgarî Rahmetu'llahi aleyh

Lakab: Kazzaz 'Ali dimekle meşhûr

Şahsiyet özellikleri ve becerileri: Şu'arâ arasında hecv ü hezle meşhûrdur. Âlemde mey ü mahbûbun gâyetde âşüftesi ve şatranc u nerdün 'âşık u üftâdesidür. Vakt-i muhâverede ve hîn-i mükâlemede sühan-âferîn ve nükte-güzâr ve mahall-i mülâtafa ve mu'ârazada gâyetde şûh-tab' u şirin-güftâr idi. Bir sâzende-i barbut-serâ vü nagme-ârâ idi ki nagme-sâz-ı sihr-perdazı Hârût u Mârût'ı gökden indürürdi. Henüz pîr iken mahbûb u meysüz ve def ü neysüz olmaz idi.

Örneğe geçiş cümleleri ve örnekler: Bu beyt kendinün şâhen-i hâli ve beyyine-i ef'âlidür:

.....

Ve bir mahallde dahı dimişdür:

.....

Ekser meyl-i tab'ı hecv ü hezle olmağın hezliyyatı vâfir ve hüsnîyyâtı nâdir vâki' olmuşdur. Bu matla' anun eş'arındandır:

.....

Tarîk-ı hezldede hurûf-ı teheccî üzere divanı ve bu husûsda tamâm iştihâr u 'ünvanı vardır. Bu beyt-i hezl-encâm Bâyezîd nâm bir şahs-ı müstehâm hakkında anun hezliyyâtındandır:

Anekdotlar: Mutâyebe

Şehr-i Edirne, ki mecma'-ı ehl-i dildür, vakt-i şitâda kesret-i berf ü bârândan deryâ-yı âb u gildür. Şu'arâdan biri belde-i mezbûrenün kesret-i âb u gilinden âzürde olup bu beyt ile mezemmet itmişdür:

İlâhî lutf idüp kurtar bizi bu şehr-i bâtıldan
Kişi anı seyr itsün geçilmez âb ile gilden

Şehr-i Edirne'nün şu'arâsı bu beyti istimâ' itdükde münfa'il ü münkesir olup her biri bir beyt ile cevâb didi. Ammâ cümleden mezkûrun cevâbı müvecceh vâki' oldu.

Şahsiyet özelliği: Merhûm-ı mezbûr gâyetde pîr-i sâl-hurde vü rûzgâr-dide idi.

Ölüm kaydı: Sâl-i 'ömri 'adedde yüze yitmiş ve padişâhumuz devrinün evâilinde âhirete gitmişdür.

Şahsiyet özelliği: 'ömri âhirlerinde tâ'ib ü nâdim ü istiğfâr u i'tizâra müdâvim ü mülâzim idi. "Lâ-ihlâse mine'l-mevt" mazmûnı ile 'âmil olup kable'l-ecel merkadi yirini mu'ayyen ve kabri dâ'iresin birkaç nihâl ile müzeyyen idüp ser-i merkadinde bir nihâl-i serv-i sidre-hırâm ve miyân-ı meşhedinde bir devha-i bâdâm ve taraf-ı pâyında bir şecere-i şeft-âlû-yı şehd-fâm vaz' u nasb ile bu kıt'ayı seng-i mezârında yazmış ve meşhedi mermerinde kazmış idi:

.....

Bir de, Sâkî adı ile ilgili olarak, Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi'nin verdiği bilgileri metin üzerinde bölmeler yaparak görelim:

Sâkî İle İlgili Bilgilerin Sıralanması

<u>Sehî Tezkiresi</u>	<u>Latîfî Tezkiresi</u>	<u>Âşık Çelebi</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Akrabalık	Memleket	Memleket
Memleket	Meslek	Lakab
Lakab	Lakab	Sosyal muhit
Tahsil	Değerlendirme	Ölüm kaydı
Şahsiyet özelliği	Örneğe geçiş cümlesi	Örneğe geçiş cümlesi
Değerlendirme		
Meslek		
Ölüm kaydı		
Örneğe geçiş cümlesi		

Sehî Beg'den Sâkî: 1) Mevlânâ Sâkî 'aleyhi'r-rahmetü. 2) Âl-i resûl'dür. 3) Filibelidür. 4) Baldıroğlu demekle meşhûrdur. Sâkî mahlası dimeğe bâ'is oldur. Heman babası ismine nisbetle muhtas olmagındur. 5) 'Ulûmı tertîb üzere görmüş, 6) kâmil, zü-fünûn, fâzıl, 7) eş'ârı eğerçi zenâne-reng lâkin yek-dest ve hem-rengdür. El-hâsıl elfâzı letâfetden hâlî değıldür. Nazmı şîve-dâ, ve sözleri 'işve-kârdur. Bu cihetden gazeliyyâtı şîrîn ve edâsı rengîndür. 8) Rumili diyârında medrese virilüp 9) anda şugilde iken fevt oldu. 10) Bu ebyat anundur (79b) .

Latîfî'den Sâkî: 1) Sâkî sekâ'llahu serahu 2) Filibe'den, 3) kuzât tâ'ifesindendir.4) Baldır-zâde demekle ma'rûf olmanın Sâkî tahallüs itmişdür. 5) Şîve-i eş'ârda ve 'işve-i güftârda Necâtî tarzına gitmişdür. Hoşça ebyâtı ve hoş-âyende kelimâtı çokdur ve ublûb-ı şî'rde tarz-ı Necâtî'den tefâvüt-i fâhişi ve noksân-ı zâhiri ol kadar yokdur. 6) Bu şî'r-i meşhûr anundur. Halk miyânların fark idüp temyîz idemedükleri eclden Necâtî'ye isnâd iderler: (87b) .

Âşık Çelebi'den Sâkî: 1) Sâkî, 2) Filibelidür.3) Baldır-zâde demekle ma'rûf olup ol münâsebetle Sâkî tahallüs ihtiyâr itmüşdür. 4) Merhûm Merhabâ Çelebi'den işitdüm ki mezbûr şürekâmuzdan ve yârânumuzdandır diyü bu gazeli ki iller Necâtî'ye ve ba'zılar Kemâl Paşa-zâdeye isnâd iderler, ol ana isnâd iderdi. 5) Tarîk-i 'ilmde âhirete irtihâl itmişdür (148a) .

Bir şairin değişik tezkirelerindeki bilgi sıralamasını gördükten sonra, aynı tezkirecinin değişik şairler hakkında verilen bilgileri sıralarken takip ettiği bilgi yerleştirme düzenini şu tablolarda görelim:

Sehî

<u>Halîlî</u>	<u>Gazâlî</u>	<u>Gubârî</u>
Mahlas	Lakab	Memleket
Memleket	Şahsiyet özelliği	Tahsil
Hayatından kesit	Tahsil	Meslek
Eserleri	Meslek	Şahsiyet özellikleri
Değerlendirme	Eser	Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi (v.62a)	Meslek	Ölüm kaydı
	Hayatından kesit	Örneğe geçiş cümlesi (v.84a-b)
	Şahsiyet özelliği	
	Değerlendirme	
	Örneğe geçiş cümlesi (v.80b-81b)	

Latîfî

<u>Halîlî</u> (Diyarbakır)	<u>Mesîhî</u>	<u>Zamîrî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Memleket	Memleket	Memleket
Tahsil	Değerlendirme	Meslek
Hayatından kesit	Örneğe geçiş cümlesi	Şah öz. ve beceri.
Şahsiyet özelliği	Değerlendirme	Ölüm kaydı
Eser	Eser	a-Ölüm şekli
Değerlendirme	Anekdote	b-Ölüm tarihi
Örneğe geçiş cümlesi	(v.140a-b)	Değerlendirme
a-Mesneviden		Örneğe geçiş cümlesi
b-Dîvân'dan (v.71b-72a)		(v.107b)

Âşık Çelebi

<u>Nehâî</u>	<u>Nihâlî</u>	<u>Nûhî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Memleket	Lakab	Memleket
Akrabalık	Şahsiyet özellikleri	İsim
Değerlendirme	Memleket	Meslek
Şahsiyet özellikleri	Lakab	Şahsiyet özelliği
Ölüm kaydı	Hayatından kesit-İş/meslek	Akrabalık
Örneğe geçiş cümlesi	Ölüm kaydı	Meslek
(141a-b)	Değerlendirme	Ölüm kaydı
	Örneğe geçiş cümlesi	Şahsiyet özellikleri
	Anekdöt	Örneğe geçiş cümlesi
	(v.141b-145a)	(v.140a-b)

Hasan Çelebi

<u>Gazâlî</u>	<u>Lem'î</u>	<u>Sırrî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
İsim	Memleket	Memleket
Memleket	İsim	İsim
Değerlendirme	Akrabalık	Lakab
Tahsil	Şahsiyet özellikleri	Şahsiyet özellikleri, becerileri
Meslek	Tahsil	Meslek
Anekdöt	Değerlendirme	Ölüm kaydı
Hayatından kesit	(s.841-843)	Değerlendirme
Anekdöt		Örneğe geçiş cümlesi
Ölüm kaydı		(s.470-471)
Anekdöt		
(s.721-728)		

Riyâzî

<u>İshak Efendi</u>	<u>Ümîdî</u>	<u>Enverî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Akrabalık	İsim	Memleket
Tahsil	Tahsil	Değerlendirme
Meslek	Sosyal muhit	Meslek
Şahsiyet özellikleri	Değerlendirme	Anekdöt
Anekdöt	Örneğe geçiş cümlesi	Örneğe geçiş cümlesi
Şahsiyet özellikleri	değerlendirme	(s.44-46)
Anekdöt	Anekdöt	
Hayatından kesit	Ölüm kaydı	
Anekdöt	(s.40-41)	
Ölüm kaydı		
Örneğe geçiş cümlesi		
(s.31-34)		

Sâlim-Tezkiretü’ş-Şu’ara, (İstanbul Ün. Ktp. No: T 2407)

<u>Hâfız</u>	<u>Sûzî</u>	<u>Münşî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
İsim	İsim	İsim
Memleket	Şahsiyet özellikleri	Memleket
Meslek-Lakab	Memleket	Akrabalık
Şahsiyet özellikleri	Akrabalık	Tahsil
Değerlendirme	Değerlendirme	Meslek
Sosyal muhit	Ölüm kaydı	Şahsiyet özellikleri
(v.79a-b)	Örneğe geçiş cümlesi	Değerlendirme
	(v.125b-126a)	Örneğe geçiş cümlesi (v.207b-208)

Safâyî-Tezkire-i Safayi, (Süleymaniye Ktp. Es’ad Ef.No: 2549)

<u>Sırrî</u>	<u>Rahmî</u>	<u>Hâfız</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
İsim	İsim	Memleket
Memleket	Memleket	İsim
Değerlendirme	Akrabalık	Meslek
Meslek	Tahsil	Lakab
Eser	Örneğe geçiş cümlesi	Tahsil
Ölüm kaydı (yıl)	(v.97b-98b)	Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi		Örneğe geçiş cümlesi
Ölüm kaydı (Düşürülen târih)		(v.58a-b)
(v.125b-127a)		

Sonuç

Tezkirecilerin bilgi sıralamasında takip ettikleri yolun bazı tezkirelerdeki görünüşünü bu şekilde tespit ettikten sonra, verilen bilgilerin şu başlıklar altında incelenmesini ve birer “tezkire yapı incelemesi terimi” olarak kullanılmasının tartışmaya açılmasını teklif ediyorum:

Mahlas kaydı, İsim kaydı, Memleket kaydı, Akrabalık kaydı, Tahsil kaydı, Meslek kaydı, Şahsiyet özellikleri ve beceri kaydı, Sosyal muhit kaydı, Hayatından kesitler kaydı, Eser kaydı, Anekdotlar, Değerlendirmeler, Ölüm kaydı, Örneğe geçiş cümlesi, Derkenarlar, Diğer.

Bu tür bir yapı incelemesinin üç faydası vardır. İlki, her tezkirenin yapısının ortaya çıkmasıdır. İkincisi, yapılacak karşılaştırmalarda, verilen bilgilerin birbiriyle mukâyesesi kolaylaşacaktır. Üçüncüsü ise, ileride bilgisayara yüklenecek tezkire metinlerinde, aranan bilgilerin tam dökümü kolaylaşacak; dolayısıyla değerlendirmeler hem daha gerçekçi, hem de daha hızlı yapılabilecektir.

Ek-1

[illegible]

Riyâzî, Riyâzü's-Şu'arâ, İ. Ü. Ktp. No: 4098, v.6a

هفتا و استماع اغز نظم اصفا بکر سرگز منست ایاله بر قدر کی پسند
ظنست ایاله خوقا غنک کنا سن حاسبه بر کز نظر ایلر کنا بنمغرو با لاله
سایه الکر لغض و نکته و ان و امر ایفنه شنه نام و خم شنه ایدر
صاحب کتاب و دیونی ایلی کشداری وسطا مندل سید و مطلع
الکر حای سانی بیاله صو نکه دنا نی امان ایجته او اولانی
ولیم کسی نی امان ایجته و ورون و لونه ایدر و لرنای جهانا
بز ن تمی فاله کیک وای بابا جسته خیمه غنیمسا وندی
پادشاه و ورنه نقل الکر معلم خطوطا دیو فتیانی
و فن نقشه و مانند مابذله علقانه اشعار کی و لکن شیخ غنیمده
و نعت و عذرا سی و لدر و مطلع الکر حای مجرانا و و پنه
و ونه و ونه و لک کبابه اولره کوز باش قطره قطره چکیده شراب
اولره بو منطوق وانی آنک کی اشعار ندر مقنی نیمه یوز بیل
عاشق فانی چلدر لعل و دست کیمبر سب جامی بانه و کوشن

Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Kayseri Raşid Ef. No: 1160, v.58a

Ek-4

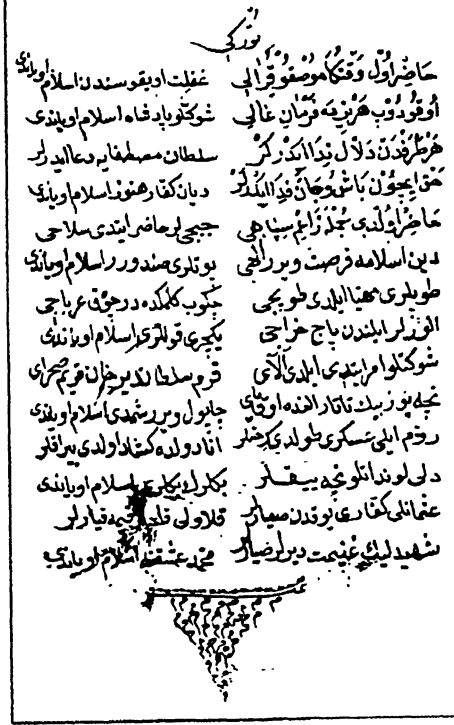
Türkü

Hazır ol vaktuna Mosku kiralı
Okudup her yerde ferman-ı gali
Her taraftan tetelî nida ederler
Hak için baş ve can feda ederler
Hazır oldu cümle zaim sipahı
Din-i İslâm fırsat venir ehli
Toplan mahalliyen eyledi töpçü
Alınlar ilinden pac-ı haracı
Şevketli emretti eyledi alay
Niçe yüz bin Tatar elinde ok yay
Rumeli askeri doldu kârhanlar
Deli levent atlı niçe yayaklar
Osmanlı kuffarı yoktan sayarlar
Şehitlik ganimet derler sayarlar
Şevketli Padışahı İslâm uyandı
Sultan Mustafa'ya dua ederler
Dayan küffâr henüz İslâm uyandı
Cebeciler hazır etti silâhı
Putları söndürür İslâm uyandı
Çekip gelmektedir çok arabacı
Yen(i) çeri kullan İslâm uyandı
Kenm Sultan der Han- Krim Sahrayı
Çapür venir şimur İslâm uyandı
Anadol'da küşad oldu bayraklar
Beylerin Beyleri İslâm uyandı
Kılavlı kılıçlar kıyma kıyartlar
Muhammed aşkına İslâm uyandı

severlik dolu bu
metni yazmıştır.

2) Bu türkü o
devirde revaçta idi.
O zaman, adam-
cağız sadece kağıda
tanınmış bir şarkıyı
çıkarmıştır.

Transkripsyonu
muzda rastladığımız
zorluklara biraz
değinelim şimdi.
Dizelerin ritmi 6-5,
11 dir. Bu öge ün-
lülüşme için bize
bayağı yardım etti.
Diğer bir taraftan,
başlangıçta yazar
seslileri özenle not
ediyor. Fakat beşinci
dizeden sonra bu
övgüye değer
gayretten vazgeçi-
yor. On birinci
dizenin son keli-
mesini okumada
zorluk çekti,
"kârhanlar" nihayet
okuduk, büyük bir
ihtimalle bu türkü
için "kârhaneler"
yerinde icat edilmiş
bir kısıltma olması
lâzım.



J.L.Mattei, "III.Mustafa Zamanına Ait Bir Savaş Türküsü",
Târih ve Toplum, İstanbul, Eylül 1991, S.93, s.6-8 (134-136)

Ek-5

بودندی مینه باده فروزنگ و قینه و نه بر نیچم که هر بر سر جم خورشیدی
 دلاست جلالت خورشید غمزه بر نیچم که هر بر سر جم خورشیدی
 آنورنه قریب کشت بخلا سواد غلبه بدب عخله نخلال کلید
 طغوز بوز سکسن اوجده فوت او مشید نغاش سالی نارنج وفانده

v.29a

بهر مشکرا بدی بو خیر سخارت بر بونید ایل کوش زده سامعه
 اوزخانی اولمه افسانه بستر اجل اولوب قریب خال بو معنی بدنی
 صردی جم نردم اولدی التو بنی خیر جمک استر کسی کردون
 فی الواقع اول مرصدن ربا بولوب طغوز بوز بخت طغوزده نامرلا
 و ناکام برده بهمان یوسف اکتید ^{نورنج} رهی نامیدی زهی نامرادی

v.29b

کالای بجهن کور صفت دختر بلغسل طهر ز لیلای توچ پانزده
 طغوز طفلی ایدم مادر ایا طون یکم فریاد ایلین بو جوخ ناز و جاک
 کاهی کوکود شعری دیار ابدی نخلم اغلیوب واریم اگر کم همتان دله
 حاله دم ایلیم اول غمزه خنده ای بی طهر علم خضر واقلم قنار
 باش اغریسیدر ولولا کوس کمر انوی کفره نرسیدر لولول

v.32b

اغندار کونه ایل استغفار بوز مشکرا بدی نه کم دیش سر نظم
 خطه روده دروغ نهال اقبال اوزله خاک فاساد عواتی برور
 مرد بدر که دار الملک هندستانده دیوان بلاغ عنوانر نک
 کمال اشتهاری وار ایش نه کم شعری صمدن بری دیندر با
 باقی که قدح بدست سانی کذا یک نکته بغل و غش طاقی کذا
 هر کس برید نظم نکینش گفت از جره فضل صبح باقی کذا

v.37b

Ek-6

سینه به کوند عصای نیرکی ده طایب نبون نسون بون بر چا خط
 بنه سودای غم خشی ایلد لکن نه باشی بصدقه بکون خشی دلیس کار
 پاک بوز سورون ای سر و قد به دامن زبیا که هرگز دکرال
 کو بکر وار ب نیجه آه اینیم کلر اولر کن سوز انصا ابد کل
 جنت آله رنگ خاطر ایلر اود کعبه آله سر کو بکر وار عالم
 بوز جنت جنت خاتم قصبه سمندر النون آدن بوز ایلر خاتون
 بوز ایلر طغلوب اللہ نیر خاتم کوه خدانی نه قوللر طغلوب اللہ
 اوبکونوش دمن یاز بوجو خاتم بچکر انزنه دل صوفی کاشنگ
 سر لعلک دکن اولادی خاتم باکر اوبکر اکر کون اغیار بو
 خلقه ناکلک لعلنی دشر خاتم دو ستم انزنه هر اکر کصرت قضا
 ده شک دانی سوزدی خاتم بزم قدر کده بنه ماهیه ایلر بکر
 که قوش باشنه براس بر افغان عالم فصل مهار ایلدی سر بکر
 باشنه نوبه بلبل نه بر وادید کلر عاشق و کلر خجیه مشید ایلر
 والکن دال قوز غنمال کلشن موه جرس و صفا و دوشوق اولر
 صبح اولنجی کجه دکنده ی شمع روشن اولر بکر بهانه اکر کن جهانی

اولر بکر کلنجی جهانک بهانه سن رشته زربنده کلشنده مهر ایلر
 غنچه خلقتیک چکر بکران ایلر کلنجی بکون بکر سارالو سن کلر
 ایلر بکر قوز بکر کیدنه کلر کلر دکن خنای دارا بکر نیر کلشنده
 شدری جیه به قلدر کل اصلا رختا ظلم ایلر مانع اولوب قوز بکر ستم
 کیر سدن آره نوب بکر ال بکر صوفی آفریفنه ایلر لایب
 بکر صوفی بکر سلیم ساغی کلر زاده صوفی بکر دعوت انسون
 منجانه بکر جود بکر دوز بکر اول صوفی بکر ایلر
 کلر احسن دلاحتک سر و آزارده سی ایلدی امری جلی
 صد قل عاشق دلداده سی ایلدی بر رقیب مفلوکی
 اولوب که تعریف صوفی نامنه بومعانی دیشدر
 استر سنک ای خدای کیم کوزم اولر رقیب باشی بکر
 ایلدی دکنی جکر بکر بکر دکنی در ایلر بکر دکنه
 افتد بکر بکر دکنی سی اولوب چهار ایلر کعبه دولت
 و اقبال ایلر دکنی سی ایلر دکنی دکنه دکنی بکر
 جهان خانی ایلر عبد الکرم جلی بکر شرف طارقه نابل

.